

суб'єктів цих відносин випереджає прийняття відповідної законодавчої платформи, яка повинна його санкціонувати.

Ми повинні також розуміти, що на першому етапі затвердження моделі партнерства потрібно вирішити важливі методологічні проблеми. Зокрема, держава повинна чітко визначитися, чи має вона, при декларованій законодавством рівності всіх релігійних інституцій перед законом, забезпечувати їх рівноправність. Адже різниця між цими поняттями істотна. Зараз забезпечується тільки їх рівність перед законом – держава законодавчо гарантує, що до всіх релігійних інститутів будуть однаково застосовуватися вимоги чинного законодавства. Чи існує в Україні рівноправність релігійних організацій – тобто наділення рівним об'ємом прав/можливостей і обов'язків у порівнянні з іншими суб'єктами? Напевно ні. Адже, незважаючи на бажання тих чи інших дрібних релігійних інституцій, вони об'єктивно не можуть отримати рівні з великими Церквами можливості. Це стосується майже всіх сторін життя релігійних меншин.

Встановлена в Україні «явочним чином» т.зв. «розширена правосуб'єктність» певних релігійних інституцій, хоча формально і не суперечить чинному законодавству, проте вимагає осмислення, і, можливо, законодавчого закріплення. Європейський досвід має різні схеми вирішення цієї проблеми – крім загального законодавства, що регулює державно-церковні відносини, іноді укладаються і окремі договори/конкордати з Церквами. За умови, що останні відповідають визначеним державою критеріям.

Щось подібне де-факто стало формуватися і в Україні, де одне з громадських об'єднань – ВРЦіРО – фактично отримав ексклюзивні права на представлення інтересів релігійних інституцій в сфері державно-церковних відносин. Багато років керівники України проводять зустрічі тільки з членами ВРЦіРО, на суспільно значущі заходи релігійні організації представлені тільки їх представники тощо. Тому очевидно, що законодавче оформлення особливого статусу окремих Церков (або їх об'єднань) в Україні – лише питання часу. Тут варто звернути увагу на те, що католицька Церква представлена у нас не лише двома самостійними Церквами – греко-католицькою і римо-католицькою, а ще й нунціатурою Апостольської Столиці.

Система взаємних зобов'язань, закріплених юридично, допоможе зняти і проблему антидержавної пропаганди й агітації, виховання у віруючих ворожості до інших релігійних або політичних (перш за все – проукраїнських) переконань і т.п., що нині проявляється в діяльності представників окремих Церков.

Підсумовуючи, зазначу, що українське суспільство потребує комплексних змін в системі розвитку як владних, так і громадських інститутів. Особливістю цих змін є те, що вони не можуть відбуватися секторально. Тому українська влада може й проігнорувати зазначені громадські запити в сфері державно-церковних відносин, пославшись на необхідність вирішення внутрішніх українських або зовнішньополітичних проблем. Але в такому випадку ми знову будемо боротися з наслідками, не усунувши причину.

2.2 Лариса ВЛАДИЧЕНКО. ВІДНОСИНИ МІЖ ДЕРЖАВНИМИ ТА РЕЛІГІЙНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА БЕЗПЕКИ

Проблематика відносин між державними та релігійними інституціями є актуальною впродовж всього періоду незалежності України. В основі побудови державної політики у сфері релігії наша держава керується міжнародними нормами, в основі яких є визнання рівноправності всіх релігій та максимальне сприяння діяльності релігійних організацій, що в свою чергу імплементовано до національного законодавства.

Зокрема, міжнародні стандарти з прав людини, а саме право на свободу совісті та релігії і право на свободу вільного вираження своїх переконань, закріплено статтями 18 та 19 "Загальної декларації прав людини", статтями 18 та 19 "Міжнародного пакту про громадянські та політичні права", статтями 1 та 2 "Декларації про ліквідацію всіх форм

нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань", а також статтями 9 та 10 "Європейської Конвенції про захист прав та основних свобод людини".

В Україні базовим нормативно-правовим актом, який регламентує вищезазначені відносини є Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації". Пунктом 4 та 8 статті 5 Закону передбачено, що «усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом..., релігійна організація не повинна втручатися у діяльність інших релігійних організацій, в будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань»²⁸.

Україна є полісвітоглядною та поліконфесійною державою. Станом на 1 січня 2017 р. в Україні діє 35919 інституцій релігійних організацій²⁹. Серед яких: християнських – 97% (*православні* – 55,4%; *католицькі* – 14,7%; *протестантські* – 29,9% від християнських); етно-конфесійних – 1,6% (*іслам* – 41,3%; *юдаїзм* – 52% *караїмів* – 0,7%; *вірменських* – 4,5%; *інші* – 1,5% від етно-конфесійних); буддистських – 0,2% та нових релігійних організацій – 1,2% від загальної кількості релігійних інституцій.

Враховуючи таку різноманітність та полірелігійність країни, а також системний моніторинг як вітчизняними, так і закордонними експертними групами, які зазначають, що в Україні констатується високий рівень релігійної свободи та віросповідання, на загальнодержавному рівні відсутні утиски за релігійною ознакою тощо. Хоча на регіональному рівні фіксуються певні проблемні моменти в міжконфесійній сфері, які вирішуються у правовій площині.

Також слід зазначити, що в сфері відносин між державними та релігійними інституціями в Україні є наявні певні проблемні питання. Комплекс цих питань можна розділити на два блоки. Перший фіксується переліком до 2014 р., другий – після 2014 року.

Безпосередньо до першого блоку можна віднести: реституційні питання культового майна; інституційне впровадження капеланства у військові формування України; необхідність спрощеної реєстраційної процедури статутів релігійних організацій тощо. Вказаний перелік проблемних питань державно-конфесійного комплексу є одними з пріоритетних щодо їх вирішення у державній політиці у сфері релігії.

Другий блок проблемних питань у державно-конфесійних відносинах формується із низкою подій 2014 року, зокрема із дестабілізацією миру на Сході України (утворення так званих сепараційних "Донецької народної республіки" та "Луганської народної республіки"), анексією АР Крим та опосередкованими діями країни-агресора РФ, яка визнана такою як на державному (*Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 р.*), так і на міжнародному рівні (*Резолюція 23-ї сесії Парламентської асамблеї ОБСЄ "Очевидне, грубе і не виправлене порушення Гельсінкських принципів Російською Федерацією" від 1 липня 2014 р.; Рішення Комітету Міністрів та Парламентської асамблеї Ради Європи від 17 вересня 2014 р.; Резолюція ПАРЄ "Політичні наслідки російської агресії в Україні" від 12 жовтня 2016 р.; Резолюція ООН "Щодо Криму та міста Севастополь (Україна)" від 16 листопада 2016 р.*). Вище окреслене зумовило появу низки додаткових проблемних питань державно-релігійного комплексу відносин країни.

Безпосередньо такими проблемами на непідконтрольних українській владі територіях є системні порушення основоположних прав і свобод людини, а саме – злочини на ґрунті ненависті з мотивів упередженого ставлення за релігійною ознакою (релігійних переконань). Органи державної влади України здійснюють всі можливі заходи, передбачені чинним законодавством, для відновлення територіальної цілісності нашої держави, забезпечення дотримання законності та правопорядку на всій своїй території.

²⁸ Про свободу совісті та релігійні організації. Верховна Рада УРСР; Закон від 23.04.1991 № 987-ХІІ, чинний [Електронний ресурс] // Верховна Рада України офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

²⁹ Звіт про мережу церков і реліг. організацій в Україні станом на 1. 1. 2017 року (Форма №1). – К. [б.в.], 2017.

Так, Міністерство культури України, в межах компетенції, постійно здійснює моніторинг ситуації в Автономній Республіці Крим та на Сході України (в зоні проведення Антитерористичної операції) щодо випадків порушення прав віруючих та обмеження діяльності релігійних організацій. Як результат було встановлено численні факти порушень прав представників релігійних спільнот.

Такі правопорушення здійснено за напрямками: «викрадення та тортури», «захоплення культових будинків, осквернення, пошкодження або знищення релігійних святинь», «арешти та обшуки», «заборона проведення релігійної діяльності» тощо. Безпосередньо зазнали утиснень на окупованих територіях наступні релігійні організації: Кримська єпархія Української православної церкви Київського патріархату, Українська греко-католицька церква, Церква Ісуса Христа Святих останніх днів (мормони), Свідки Єгови в Україні, Українська Християнська Євангельська Церква, мусульманські й іудейські організації та інші.

Відповідно до моніторингу щодо фактів порушень прав релігійних організацій на території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, Донецької та Луганської областей з 2014-2017 рр. зафіксовано правопорушення на окупованих територіях:

- АР Крим: м.Севастополь, м.Сімферополь, м.Бахчисарай тощо;
- Донецька область: Донецьк, Старобешівський та Новоазовський райони, Горлівка, смт. Тельманове, с. Макарино, Шахтарськ, Єнакієве, Зугрес, Жданівка тощо;
- Луганська область: Перевальськ, Брянка, Стаханів, Красний Луч та Ровеньки.

Також зазначимо, що вказані вище події та всі форми гібридної війни потенційно впливають на подальший мирний розвиток у державі, зокрема і в міжконфесійній сфері, що, в свою чергу, може деструктивно вплинути на національні інтереси та безпеку держави. Наприклад, може формувати нетолерантні настрої в українському суспільстві, сприяти розпалюванню релігійної та міжконфесійної ворожнечі, провокувати міжконфесійні протистояння, посилення серед населення України настроїв неприязні, почуття ворожості, свідоме налаштування представників одних релігійних організацій проти інших, які діють на законних та рівноправних з ними підставах. Відтак відповідним державним структурам необхідно діяти на упередження розгортання таких подій в Україні.

Зокрема, нормами статті 4 і 5 ЗУ "Про свободу совісті та релігійні організації" передбачено, що розпалювання релігійної ворожнечі й ненависті чи образа почуттів громадян тягнуть за собою відповідальність, встановлену Законом. Зокрема, у статті 161 Кримінального Кодексу України передбачається санкції за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань та відповідальність за розповсюдження сепаратистських настроїв на релігійній основі (стаття 111)³⁰.

Згідно статті 29 базового Закону у сфері свободи совісті та віросповідання державний контроль за виконанням законодавства України про свободу совісті та релігійні організації здійснюють у межах компетенції здійснюють органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері релігії, інші центральні органи виконавчої влади, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування³¹. Починаючи з 2011 р., спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію державної політики у сфері релігії є Міністерство культури України.

Мінкультури, як орган, відповідальний за формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері релігії, здійснює системний моніторинг щодо ситуації у релігійній площині, окрім іншого і у питаннях щодо порушення прав у сфері свободи

³⁰ Кримінальний кодекс України //Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III, чинний [Електронний ресурс] // Верховна Рада України офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>

³¹ Про свободу совісті та релігійні організації. Верховна Рада УРСР; Закон від 23.04.1991 № 987-XII, чинний [Електронний ресурс] // Верховна Рада України офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

релігії в Україні. Виявивши такі факти вказаний держорган зобов'язаний реагувати на подібні випадки, а також доводити їх до відома як широкої громадськості, так і держорганів, в повноваження яких входить здійснення заходів, спрямованих на підтримку національних інтересів державної політики України в політичній, інформаційній сферах.

Зауважимо, що впродовж 2014-2017 рр. при проведенні Міністерством культури України означеного моніторингу засобів масової інформації, зокрема інтернет-ресурсів, можна констатувати, що періодично спостерігається суттєве загострення конфронтаційної та колабораціоністської риторики в оприлюднених на них публікаціях та повідомленнях, зокрема й окремими представниками деяких релігійних організацій, що діють в Україні. На що відповідним чином відреагувала Рада національної безпеки і оборони, зокрема розробивши положення «Про доктрину інформаційної безпеки України», яке затвердженою Указом Президента України від 25.02.2017 р.(№ 47).

Засадничими принципами вказаної вище Доктрини інформаційної безпеки України в сфері державно-конфесійних відносин є наступні:

- *Національними інтересами України в інформаційній сфері є* життєво важливі інтереси суспільства і держави, окрім іншого – це захист українського суспільства від агресивного інформаційного впливу Російської Федерації, спрямованого на пропаганду війни, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або з порушення суверенітету і територіальної цілісності України.
- *Актуальні загрози національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері є,* окрім іншого, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні.
- *Пріоритети державної політики в інформаційній сфері* щодо забезпечення інформаційної безпеки, окрім іншого передбачають:
 - законодавче врегулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення з інформаційного простору держави, зокрема з українського сегмента мережі Інтернет, інформації, яка ... пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу;
 - виявлення та притягнення до відповідальності згідно із законодавством суб'єктів українського інформаційного простору, що створені та/або використовуються державою-агресором для ведення інформаційної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності;
 - унеможливлення вільного обігу інформаційної продукції (друкованої та електронної), насамперед походженням з території держави-агресора, що містить пропаганду війни, національної і релігійної ворожнечі, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України, провокує масові заворушення.
- *Механізм реалізації Доктрини,* окрім іншого, передбачає, що Міністерство культури України, Державне агентство України з питань кіно, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Державний комітет телебачення і радіомовлення України відповідно до компетенції братимуть участь у забезпеченні захисту українського інформаційного простору від пропагандистської аудіовізуальної та друкованої продукції держави-агресора³² [4].

Підсумовуючи можна зазначити, що послідовна і поміркована роль інституційних релігійних чинників у конструктивній співпраці із державними органами відіграє важливу роль у формуванні національних інтересів та безпеки держави.

³² Указ Президента України №47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» // Верховна Рада України офіційний веб-портал. – Режим доступу : [http:// www.president.gov.ua/documents/472017-21374](http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374)